

ÜRETİM ARAÇLARININ EZGİSİNDEN ŞİİRİN METALAŞMASINA DOĞRU: *MARKSİZM* ve *ŞİİR*

Sevgi ÇAMUR

Sorumlu Yazar/Corresponding

Author:

Yüksek Lisans Mezunu, Ankara
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk
Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara,
Türkiye.

ORCID: 0000-0001-5286-7106

E-mail: sevgicmr12@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 08.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 23.11.2021

Tanıtımı Yapılan Kitap:

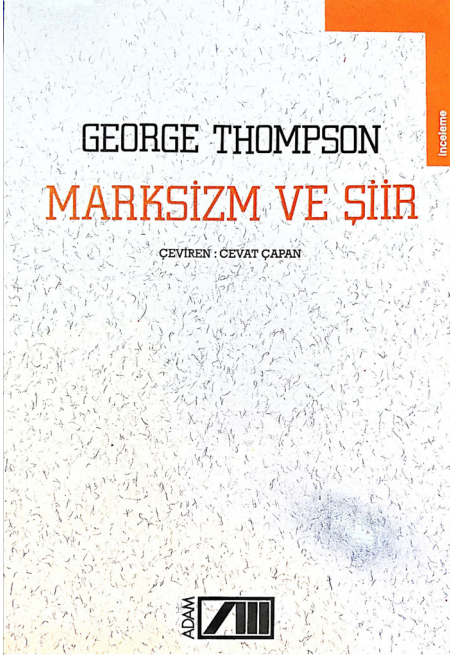
Thompson, George (1996).

Marksiizm ve Şiir. Cevat Çapan

(Çev.). İstanbul: Adam.

ISBN: 978-975-4184-03-7

Çalışma, George Thompson'un kaleme aldığı ve 1996 yılında Cevat Çapan tarafından *Marksiizm ve Şiir* adıyla Türkçeye çevrilen eserin tanıtım ve değerlendirilmesini yapmayı amaçlamaktadır. Adam Yayıncılık tarafından yayımlanan bu kitap yetmiş sekiz sayfadır. Kitap, içindekiler bakımından "Söz ve Büyü", "Ritim ve Çalışma", "Doğaçtan Söyleme ve Esinlenme", "Epik", "Dram Sanatının Evrimi", "Tragedya", "Gelecek" olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Eser, şiirin başlangıcından günümüze kadar geçirdiği evrimi anlatır. Thompson, bu durumu ruhbilim, dilbilim ve toplum bilim sorunu olarak ele alır. İnsanların, doğayı denetim altına almak için araçları kullanmaya başlaması ve üretim çalışmasının topluca yapılması dili oluşturan seslerin ortaya çıkmasını sağlar. Zamanla ezgiye dönen bu sesler şiir dilinin oluşmasına, gelişmesine zemin hazırlar. Böylece insanoğlunun üretim araçlarını kullanmasıyla ortaya çıkan ilk şiir, ekonomik ilişkilerin ve güç dengesinin farklılaşmasıyla kimlik değiştirir. İş türküleri, epik, dram sanatı, tragedya ve günümüz burjuva şiiri bu evrimin basamaklarıdır. *Marksiizm ve Şiir* kitabı, geçim kaynaklarının ortaya çıkması ve dönüşmesiyle birlikte şiir türünün içerik, anlam alanı, düş niteliği, ezgisi, ritim ve ahenginin nasıl değiştiğine işaret eder. Dolayısıyla bu eser, şiirden tat almayı olanaklı kılan yapısıyla şiir türünün 'Marksiizm'le ilişkisini anlamlandırmak ve şiiri bilimsel olarak incelemek isteyenler için yardımcı bir kaynaktır. Ancak ilk ve son baskısının 1996 yılında verilmesi eserin önemine gölge düşürmüştür. Bu yüzden *Marksiizm*

ve Şiir kitabı tanıtım ve değerlendirilmeye uygun görülerek gün yüzüne çıkarılmak istenmiştir.

George Thompson, *Marksizm ve Şiir* adlı eserinde, nesnesini üretim araçlarının oluşturduğu bir poetikadan bahseder. "Poetika, edebiyata dair hem 'soyut' hem de 'içsel' bir yaklaşımdır" (Todorov, 2014: 37). Bu soyut ve içsel alanda özne, şiir; nesne, üretim araçlarıdır. Özne-nesne arasındaki bağlam ise güç ilişkilerinin temsil biçiminin değişmesidir. "Her ifade kendi sözcülenmesinin, kendini üreten zamansal ve kişisel edimin izlerini taşır" (Todorov, 2014: 59).

Dolayısıyla şiirin tarihsel süreç içerisindeki sözcülenmesini anlamlandırmak insanoğlunun 'varlığının evi' olan dili nasıl oluşturduğunu anlamakla mümkündür.

"Söz ve Büyü" başlığını taşıyan birinci bölümde Thompson, şiirin "bir söz biçimi" olduğunu belirterek insanoğlunun başlangıç evresine döner ve insanları hayvanlardan ayırt eden konuşma ve araç kullanma özelliklerinden yola çıkarak şiirin oluşum sürecini anlatır. İlk çağlarda insanoğlu doğaya hükmetmeye başlamakla üretim araçlarını; üretim araçları topluca çalışmayı; toplu çalışma sesleri; sesler ise dili oluşturur. Toplu çalışmanın ortaya çıkardığı ritimli, tempolu, büyüsel ve yoğun hareketler şiirsel konuşmanın oluşmasını; daha sonra seslerin ortaya çıkması "insanların birbiriyle bildirişmelerine" yarayan günlük konuşmayı ortaya çıkarır. Doğal ortamda oraya çıkan organik şiir, işçilerin soluk alıp vermeleri, taşa değneğe dokunuş, yansıma dansları, insanların doğayı öznel yorumlamaları çerçevesinde oluşmuş, ses ve hareketin bütünlük sağladığı halkın şiiridir. Şiir, doğası, özü ve biçimiyle dünyaya karşı olan tutumumuzda bir dönüşüm yaratmayı amaçlar. Şiirde, mevsimlik türkülerde, iş türkülerinde, dualarda "hayal gücü-

nün harekete geçmesi vardır” (Thompson, 1996: 27). Gerçekleşmesi istenilen şeyin gerçekliği öne sürülerek reel bir oluşum hâlini alması sağlanır. Burada kullanılan dil, özlenen gerçekliğin yerine gelmesi için yapılan yanılısama dansındaki coşkunun müziğinin yankılarını taşır. “Büyünün sanata dönüşmesidir bu” (Thompson, 1996: 27). Dolayısıyla şiir, tüm saflığı ile şairin öznel tutumu çerçevesinde imgesel büyü hâlini alır. Bu da şiirin büyüden geldiğini gösterir.

“Ritim ve Çalışma” başlıklı ikinci bölümde Thompson (1996: 20), Bücher’i¹ atıf göstererek ritmin fizyolojik bir başlangıcı olduğunu, insan ritminin araçların kullanılmasıyla başladığını belirtir. Tarihsel sürece baktığımızda çalışma ve ritim arasındaki ilişki kendini somut olarak iş türkülerinde gösterir. Dokumacıların, orakçıların, denizcilerin söyledikleri iş türküleri, Thompson’a göre bu ilişkiye örnek teşkil eder. İsviçreli misyoner, yol boyunca Avrupalı işveren için taş kıran bir çocuktan şu türküyü duyar: “Bize kötü davranıyorlar, ehe! Bize hiç acımıyorlar, ehe! Kahvelerini içiyorlar, ehe! Bize hiç vermiyorlar, ehe!” (Thompson, 1996: 21). Bu dizelerde tekrarlanan ‘ehe’ “çekicinin vuruşunu belirten çalışma heyemolmasıdır. Değişmeyen öge bu sestir. Her dizede bu değişmeyen sestten önce gelen anlaşılır sözlerse, işçinin yaptığı işe karşı öznel tutumunu açıklar” (Thompson, 1996: 21). Dolayısıyla bu durum iş türkülerinden hareketle ritim ve çalışma arasındaki ilişkinin şiir türüne biçim, içerik, düş niteliği, ezgi, ahenk bakımından sağladığı katkıyı gözler önüne serer.

Üçüncü bölüm “Doğaçtan Söyleme ve Esinlenme” başlığıyla ele alınır. Doğaçtan söylenen şiirler, yüzyıldan yüzyıla, babadan oğula, ağızdan ağıza kendine özgü yapısını koruyarak halk şiirini oluşturur. Uygur şiir bireyselin damgasını taşıyorken, halk şiiri bütün bir topluluğun ürünüdür. “Şairlerde nesnelere yüzeyinden özüne inme yeteneği vardır” (Thompson, 1996: 29). Bu ozanın ya da şairin Tanrıyla esirmiş, Tanrıyla esinlenmiş olarak “Tanrının sesiyle konuşan bir yalvaç” (Thompson, 1996: 32) olmasından gelir. Thompson’a göre, “Esinlenme ve esime aynı şeydir” (1996: 33). Ancak esime bilinçaltı düş dünyasında kendinden geçme, coşkudan doğan duygulanım; esinlenme

¹ “Yarım yüzyıl önce...Bücher, konuşmanın, araçların kullanılmasında kasların zorlanmasıyla ses organlarında ortaya çıkan tepkeli hareketlerin bir evrimi olduğunu ileri sürdü. Eller ustalastıkça, ses organları da gelişti, sonunda bilinçlenen insan bu tepkeli hareketleri toplumun tanıyabileceği bir bildirişme düzeni olarak geliştirdi” (Thompson, 1996: 20).

ise çağrışımla, sembollerle veya doğmayla akla gelen yaratıcı düşünce, duygu ve ilhamdır. Esrime, esinlenmenin malzemesini alır, kendi içinde eriterek yeni bir düş evreni, imge değeri ve kendinden geçme hâlini ortaya koyar. Şiirdeki büyü, esinlenme ve esrimenin imge değerinde yatar. Dolayısıyla ilkel düşüncede biliciyle şair aynı etkiyi yaratır. "Şair daha üstün ruhsal ve toplumsal düzeye erişmiş bir bilicidir... Bilicin gelecekteki verdiği haber nasıl herkesçe benimseniyorsa, şairin sözleri de bütün yürekleri duygulandırır" (Thompson, 1996: 34).

"Epik" başlıklı dördüncü bölümde yazar, Yunan etkisi altında gelişen Modern Avrupa şiir türleri içerisinde özelde epik türüne değinir. Epik şiiri doğuran temel etken savaşlar ve sömürüdür. Yunan uygarlığında,

"(...) savaşlar ve yağmalar sonunda biriken zenginliğin yarattığı bunalım serüvenci savaşçıları yönetici sınıf olarak başa getirdi. Bu yönetici sınıf kale kentlerinin dolaylarında yarı derebeylik düzeni içinde örgütlendi. Bu kaynaşmalar yeni bir ozan tipi ortaya çıkardı. Bir krala ya da öndere bağlı, o önderin savaşlarını öven, böylece ününü artıran bir ozan tipi. Bir de yeni bir şiir türü, -bu savaşçı, erkeksi, bu dünyaya bağlı, bireyci ve hayat dolu bir sınıfın görüşünü dile getiren kahramanlık destanı- ortaya çıktı" (Thompson, 1996: 37-38).

Beşinci bölüm, "Dram Sanatının Evrimi" başlığıyla ele alınmıştır. Epiğin kaynağını savaşlar oluştururken; dram, gelişimini tarımdan alır. İlk dönem avcılık, toplayıcılık, hayvancılık gibi tekniklere nazaran tarım daha zor bir uğraş alanını oluşturur. Savaşlar erkeklerin uzmanlık, tarım kadınların uğraş alanıydı. Bu nedenle tarım, toprağın bereketini artırmak amacıyla geliştirilen doğum törenleri eşliğinde yapılmaya başlanır (Thompson, 1996: 44). İlk olarak tapınma törenlerinde yer alan bu sanat özel koşullar altında maskeli köy eğlencelerine dönüşür, sonradan ise dram sanatı olarak varlığını sürdürür. Bu dönüşüm süreci Yunanistan'ın ekonomik koşullarına göre şekillenmiştir. Thompson, hem Atina'da hem İngiltere'de gerçekleşen devrimleri örnek vererek, dram sanatının ekonomik temelli güç ilişkilerinin dönüşmesiyle geçirdiği evrimi ortaya koyar. Ona göre, Atina'da halkçı devrim, İngiltere'de ise burjuva devrimi gerçekleşmiştir. Bunlar arasında birtakım koşulluklar vardır: "Her ikisinde de basit bir tarım ekonomisinden paralı ekonomiye bir geçiş var; her iki devrimle birlikte yeni bir sanat, dram sanatı önem kazanıyor. İkisi arasındaki ayrımlar ise; birincisinin te-

meli köle emeğine dayanması, ikincisinin ücretli emeğe” (Thompson, 1996: 48-49). Dolayısıyla dram sanatı tam olarak bu ayrımları yansıtır.

Altıncı bölümde yazar, “Tragedya” başlığıyla kapitalist çağdan haber verir. Modern burjuva sınıfının önem kazanmasıyla para insan hayatına karışmaya ve toplumsal alanda etkilerini göstermeye başlar. Tarım ekonomisine dayanan toprak sahibi soylu sınıf döneminde ilişkiler belirli bir çerçevede açık bir şekilde kendini gösterir. Efendi ve ırgat arasındaki ilişki sömürüye dayanmayan, atalardan sürüp gelen bir yakınlığın işareti olarak yabancılaşmanın olmadığı bir sürece işaret eder. Ancak paranın ortaya çıkmasıyla birlikte her şey karıştına dönüşmüştür. “İnsan paradır... Paranın satın alamayacağı hiçbir şey yoktur; paralı insanın olmayacağı hiçbir şey yoktur” (Thompson, 1996: 51). Sophokles şu dizelerle bu duruma vurgu yapar: “Bir ozan Tanrıdan üstün sayıyor parayı; Tapılacak Tanrı varsa, Altınla gümüşdür, diyorum. Bunlar elindeyse, Ne dilersen dile, her şey senin olur Arkadaş, yargıç, tanık, hepsi senindir parayla Ne sandın, Tanrılar bile hizmetinde çalışır” (Thompson, 1996: 52). Dolayısıyla paranın yarattığı toplumsal dönüşümler sanata tragedya yoluyla yansır. Thompson’a göre Aristoteles tragedyayı “kahramanın bir yanlığı yüzünden talihinin tersine dönmesini içeren bir eylemin göstergesi olarak tanımlıyor. Bu talih dönmesi ya bir yıkılıştır, ya da bir yıkılış olma eğilimindedir” (1996: 53). Yani eylemin zıddına dönüşmesidir. Böylece “Burjuva sınıfı nerede başa geçtiyse oradaki bütün derebeyliğe özgü... yalın ilişkilere bir son verdi... insanlar arasında öz çıkardan ve paranın katı yarasından başka ilişki tanımadı” (Thompson, 1996: 55-56). Bu düzen “kendine karşı dönerek kendi kendini yok edecektir. Tarihte olan da budur” (Thompson, 1996: 63).

Thompson son bölümde kapitalist sistem içinde ozanın yerini sorgulayarak başlar ve bunu “Gelecek” başlığıyla ele alır. “Kapitalist sistemde ozanın toplum içindeki yeri değişmişti... Şiir bir ‘meta’, şair ise açık pazar için çalışan ve ürünlerine karşı isteğin gittikçe azaldığı bir üretici oldu” (Thompson, 1996: 65). Bu nedenle çağımızın şiiri, yönetici sınıftan ziyade orta tabaka aydınlarının eseridir. Söz konusu aydın kesim egemen sınıf tarafından hor görülmüş ve toplum dışına itilmiştir. Dolayısıyla şiir, ilk çağ topluluklarından itibaren halkın ve ozanın ürettiği toplumsal bir eylem alanı iken; Endüstri Devrimi’yle birlikte, uygar toplumlarda dayanışma ve iş birliği ruhunu, kolektif bilincini yi-

tirerek, samanın tuğlaya dönüştüğü, kapitalizmin çelik çemberinin bir metası hâline gelmiş, kendini besleyen kökten kurumaya başlayarak bireyselleşmiştir. Böylece büyüden çıkıp gelen şiir, kapitalist süreçle birlikte 'büyüsü bozulmuş bir dünyaya' dönüşmüştür. Yeats bunun farkına vararak şöyle der: "Artık bir daha dönmese de büyük türkü, Diri bir sevinç yaşıyor söylediklerimizde" (Thompson, 1996: 67).

Thompson son olarak şiirin büyüüne yeniden varmak için ne yapılması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunur. Ona göre, öncelikle yapılması gereken "burjuva mirasını burjuvalardan kurtarmak, bu mirası ele geçirdikten sonra onu yeniden yorumlamak, kendi gereklerimize uydurmak, her yanıyla kendimizin bir parçası yaparak ona yeni bir canlılık katmak olmalıdır" (Thompson, 1996: 73). Ozanlarımıza düşen görev ise "şiiri bir söz ustalığı olarak ele alma amacını gütme(leridir). Çünkü ozan yalnız kendi adına değil bütün insanlar adına konuşuyor. Ozanın sesi halkın da sesidir" (Thompson, 1996: 73). Kapitalizmin çelik çemberini yarabilecek güç halkın eşit, coşkulu ve özgür sesiyle organik şiirdeki büyüü yeniden keşfetmesi olacaktır.

Marksizm ve Şiir kitabı geçmişten günümüze şiirin kökenine ve gelişimsel yapısına açıklık getiren önemli bir kaynaktır. Bu eserle şiir türünün biçim, içerik özellikleri, ahenk ve ritim unsurlarının nasıl dönüştüğünü Marksist zeminde anlamlandırmak mümkündür. Böylece şiir, bireylerin toplumsal yapı içerisindeki iş bölümü ve uğraş alanlarıyla; yaratıcısı olan ozanlar, şairler, âşıkler ise toplumsal tabakalaşmadaki konumlarıyla ele alınır. Sözlü dönemden kapitalist çağa geçen sürede şiir metalaşarak toplumsal ezgisini yitirir ve icracısı olan sanatçı eserine yabancılaşır. Dolayısıyla bu eser, şiir türünü ana hatlarıyla bilimsel zeminde incelemek ve şiirin 'Marksizm'le ilişkisini anlamlandırmak isteyenler için önemlidir. Diğer taraftan edebiyat-toplum ilişkisi bağlamında şiiri teorik zemine dayandırmayı amaçlayanlara yol gösterici bir kaynaktır.

Kaynakça

Thompson, George (1996). *Marksizm ve Şiir*. Cevat Çapan (Çev.). İstanbul: Adam.

Todorov, Tzvetan (2014). *Poetikaya Giriş*. Kaya Şahin (Çev.). İstanbul: Metis.